

УДК 379.8:338.48-2-056.26]:373.3-056.26

ЕКСКУРСІЯ ЯК ФОРМА ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Резніченко Ірина, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-2810-2378

E-mail: rig.ua@ukr.net

Пісняк Валентина, викладач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-7833-9192

E-mail: valyapisnyak70@gmail.com

У статті аналізується проблема інтеграції в загальноосвітній простір школярів з особливими освітніми потребами. Розглядається визначення поняття «інклюзивний туризм» як засіб активної соціалізації молодших школярів з особливими освітніми потребами. Визначено його основні завдання. Встановлено види екскурсій та охарактеризовано кожен з них. Теоретично обгрунтовано та практично перевірено ефективність виховного впливу екскурсії як форми інклюзивного туризму для молодших школярів з особливими освітніми потребами.

***Ключові слова:** інклюзія, інклюзивний туризм, діти з особливими освітніми потребами, екскурсія, соціалізація, виховний вплив, інтеграція, комунікація.*

EXCURSION AS A FORM OF INCLUSIVE TOURISM FOR YOUNG LEARNERS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Reznichenko Iryna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Educational Technologies and Pedagogical Creativity, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-2810-2378

E-mail: rig.ua@ukr.net

Pisniak Valentyna, Lecturer at the Department of Professional Methods and Innovative Technologies at Primary School, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-7833-9192

E-mail: valyapisnyak70@gmail.com

The article discusses the problem of integration in educational space of pupils with special educational needs. Problems of organization of training and education, psychological support and socio-pedagogical patronage of children with special educational needs are considered from the perspective of psychological, pedagogical, organizational and methodological requirements for the organization of work with such children.

It is discussed the definition of the term “inclusive tourism” as a means of active socialization of primary schoolpupils with special educational needs.

Inclusive tourism for people with special educational needs is a modern form of tourism that allows the tourist to involve into the tourist activities, regardless of his physical abilities, taking into account the peculiarities of his physical and psychological state, and it is considered primarily as a powerful means of active socialization and rehabilitation.

Inclusive tourism is a unique phenomenon for the integration of children with special educational needs, which includes the cognitive process and allows successful passing of socialization in the educational school environment.

The main tasks of inclusive tourism are as follows: intellectual development, expanding horizons of the child; integration into society, a sense of community, formation of personal qualities (moral and volitional qualities, such as persistence in achieving goals, integrity, determination, organization, responsibility, independence, hardwork, passion and humanism, benevolence, respect, self-respect and sense of patriotism); formation and development of tolerance (mutual understanding, mutual help.); preservation and strengthening of physical, mental, and social health of the individual, relax; the creation of favorable conditions for self-knowledge, self-determination; evaluation of their performance (self-analysis); development of creative abilities, creativity, development of aesthetic taste; active interpersonal communication; the development of labour competencies.

The types of excursions are characterized in the article. The effectiveness of the educational impact of inclusive tourism for school children with special educational needs is tested theoretically and practically.

Keywords: *inclusion, inclusive tourism, children with special educational needs, excursion, socialization, educational influence, integration, communication.*

На сьогодні інтегрування дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в загальноосвітній простір України є одним із напрямів гуманізації всієї системи освіти, що відповідає пріоритетам державної політики, окресленим у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року».

Інклюзивний туризм є унікальним явищем для інтеграції молодших школярів з особливими освітніми потребами, адже містить як пізнавальний процес, так і дає можливість для успішного проходження соціалізації в умовах освітнього середовища загальноосвітньої школи.

На сьогодні питанням інклюзивного туризму займаються такі вітчизняні науковці як Н. Белоусова, І. Борисова, О. Кравченко, В. Лепський, С. Макаренко, Ю. Науменко, М. Перфільєва та ін. Однак, малодослідженою залишається проблема можливостей інклюзивного туризму, зокрема такої його форми як екскурсії, для молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Отже, потреба всебічного розгляду питання інклюзивного туризму для молодших школярів з ООП та недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми статті – «Екскурсія як форма інклюзивного туризму для молодших школярів з особливими освітніми потребами».

Мета статті – теоретично обґрунтувати та практично перевірити ефективність виховного впливу екскурсії як форми інклюзивного туризму для молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Сучасні уявлення про дитячо-юнацький туризм відображено у Законі України «Про туризм», де поняття «туризм» трактується як тимчасові виїзди (подорожі) з постійного місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових, спортивних й інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [1, с. 241].

Особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади [6, с. 3].

Туризм для дітей з особливими освітніми потребами є порівняно новим та соціально значимим напрямком туристичної діяльності. Це пов'язано і безпосередньо з тим, що кількість осіб з різними видами обмеження життєвих можливостей щорічно зростає.

Отже, інклюзивний туризм для дітей з особливими освітніми потребами – це сучасний вид туризму, який виступає як потужний засіб активної соціалізації та реабілітації, дозволяючи включити в туристичну діяльність будь-яку дитину, незалежно від її фізичних можливостей.

Інклюзивний туризм як засіб соціалізації має особливості: по-перше, туризм забезпечує рухливу активність, обмеження якої знижують життєві можливості, слугують причиною суму, стресу, відчаю, невпевненості. Через організацію рухливої активності туризм здійснює терапію і профілактику психосоматичних захворювань і підтримує фізичне здоров'я. По-друге, туризм створює повноцінне середовище спілкування, встановлює незалежні та різнобічні соціальні контакти, формуючи різні соціальні ролі. Туризм знищує почуття неповноцінності, інтегруючи людей з інвалідністю у суспільство, допомагає сформуванню впевнену і ефективну життєву позицію. По-третє туризм спрямований на відновлення сил для виконання виробничих процесів і побутових обов'язків, а також і психічних ресурсів людини [3].

У педагогічному аспекті мета інклюзивного туризму полягає у здійсненні виховного впливу на вольову, емоційну, творчу й інтелектуальну сфери і вона виконує освітньо-пізнавальну, виховно-розвивальну, соціалізаційну, культурно-дозвілєву й оздоровчу функції.

Мета інклюзивного туризму конкретизується у завданнях, пріоритетними серед яких є: інтелектуальний розвиток, розширення кругозору дитини; інтеграція у суспільство, відчуття самозначущості, відчуття себе частиною колективу; формування особистісних якостей (морально-вольових якостей, таких як наполегливість у досягненні поставленої мети, чесність, рішучість, організованість, відповідальність, самостійність, працьовитість, спортивний азарт, гуманізм, доброзичливість, повага, самоповага та почуття патріотизму та ін.); формування та розвиток толерантного ставлення (взаєморозуміння, взаємодопомога і т.д.); збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості, релаксація; створення сприятливих умов для самопізнання, самовизначення; оцінювання своїх результатів (самоаналіз); розвиток творчих здібностей, креативності; розвиток естетичних смаків; активне міжособистісне спілкування; розвиток та формування трудових компетентностей.

Однією з форм інклюзивного туризму у шкільній практиці є екскурсії.

Екскурсії займають важливе місце у навчально-виховній роботі з молодшими школярами, в тому числі й з учнями з особливими потребами. Вони є однією з форм естетичної освіти і виховання шкільної молоді.

Екскурсійно-пізнавальний туризм має потужний педагогічний потенціал для розвитку творчих здібностей дитини завдяки тому, що сама «природа» екскурсії як форма освітньої та просвітницької діяльності дозволяє органічно реалізувати на

практиці базові загальнопедагогічні принципи – наочності, культуровідповідності, природовідповідності, співпраці. Екскурсійно-пізнавальний туризм може стати одним з ефективних засобів, що сприяють соціальній адаптації та соціалізації дитини, вихованню і гармонійному розвитку її особистості [2, с. 249].

Екскурсія – наочний процес пізнання навколишнього світу, його предметів та явищ, процес знайомства з особливостями природи, історії, побуту, визначними пам'ятками міста, регіону чи країни. Вона повинна задовольнити духовні, естетичні, інформаційні потреби школярів. Екскурсовод (вчитель) передає групі своє бачення об'єкта, особисте розуміння історичної події, пов'язаної з цим об'єктом. Йому не байдуже, що побачить екскурсант і як він сприйме побачене, оскільки він прищеплює певні естетичні смаки, розширює кругозір, підводить екскурсантів до необхідних узагальнень і висновків, домагаючись потрібної ефективності заходу. Проведення екскурсій не зводиться лише до передачі певної суми знань екскурсантам, а передбачає їх злиття з наявними у них знаннями, із власним життєвим досвідом, формуванням у них певних переконань [5, с. 179].

За змістом екскурсій поділяються на такі види:

1. Екскурсії на природу. Такі екскурсії проводяться в одні і ті ж місця для того, щоб показати дітям сезонні зміни, які відбуваються в природі.
2. Музейні екскурсії, які безпосередньо пов'язані з таким поняттям, як «музейна педагогіка».
3. Туристично-краєзнавчі екскурсії передбачають знайомство учнів з історією міста, району, області, з їх визначними пам'ятками.
4. Комплексні екскурсії, які охоплюють відразу кілька видів.

Кожен з видів екскурсій має свої переваги. Так, спілкування з природою справляє значний вплив на емоційний розвиток дитини: здатність до естетичного сприйняття природи, усвідомлення необхідності збереження екологічної рівноваги є важливим показником сформованості екологічної культури особистості .

Важливу просвітницьку функцію виконують музейні екскурсії. Правильно проведена екскурсія дає змогу екскурсантові «побачити» за допомогою власної уяви та мислення щось більше, ніж те, що є перед ним в момент спостереження об'єкта. Так відбувається тому, що всі об'єкти – пам'ятки історії та культури, музейні експонати – цікаві не тільки самі по собі, а є свідченням існування певної культури, втіленням певної історичної епохи [5, с. 179].

Туристсько-краєзнавча діяльність сприяє соціальному вихованню школярів, оскільки стимулює їх включення в систему суспільних відносин, у результаті якого виникають певні зміни у свідомості й поведінці особистості. Якщо трактувати соціальне виховання як процес формування відносин людини з навколишнім світом, то туристсько-краєзнавча діяльність сприяє успішній соціалізації особистості і соціальної адаптації [4].

З метою перевірки ефективності виховного впливу екскурсійної роботи як форми інклюзивного туризму нами було проведено педагогічний експеримент.

Працюючи в Уманській загальноосвітній школі I–III ступенів № 4, переважно в інклюзивних початкових класах з дітьми різних нозологій: діти із ЗПП, діти з розладами аутистичного спектру, діти з нервовими розладами, діти з порушенням зору, діти з ДЦП, в своїй роботі ми використовували різні види екскурсій.

Значущість інклюзивного туризму для дітей з обмеженими можливостями здоров'я з кожним роком зростає. Подорожуючи, відвідуючи різні заклади, ми прагнули створити умови для розвитку особливих дітей незалежно від їхнього діагнозу.

Обов'язковою умовою повноцінної соціалізації та соціальної інтеграції є засвоєння навичок соціального спілкування – комунікації. Тому ми навчали дітей з нормотиповим розвитком взаємодіяти під час туризму таким чином, щоб допомагати тим, хто цього потребує, не принижуючи гідність особливої дитини. Потрібно вміти допомогти дитині певним чином подолати свої проблеми, які виникають під час туризму. Якщо формувати ставлення до кожної дитини як до неповторної та унікальної особистості, яка має право на повагу, власну думку, власну позицію, то позитивний результат буде.

Для того, щоб дитина з особливими освітніми потребами (ООП) соціалізувалася в учнівському середовищі учителю потрібно, насамперед, ознайомитись з медичною картою, щоб мати уявлення про основні порушення розвитку особливої дитини, вивчити стан уваги, стомлюваності, темп її можливостей. Також потрібно обов'язково встановити партнерські стосунки з родиною, залучати батьків до участі в туризмі, навчитись адаптувати навчальні екскурсії до специфічних потреб дитини, створювати оптимальні умови для спілкування і сприяти налагодженню дружніх стосунків між дітьми. Намагатися підвищити рівень мотивації до відвідування різних установ, походів, екскурсій, використовуючи метод заохочення, створення ситуації успіху.

Ці форми роботи дозволять особливим дітям позбутися почуття ізольованості, відчуження. Щоб забезпечити загальний успіх справи, необхідно з повагою ставитись до всіх проблем і вдумливо та наполегливо працювати на користь дитини.

Нами була розроблена певна стратегія, застосовуючи спеціальні методи і прийоми. Визначено необхідні обхідні шляхи, використовувалося диференційоване покрокове пояснення маршруту подорожі. Наприклад, діти з розладами аутистичного спектру потребували особливої структуризації процесу, тому що це полегшувало їм зрозуміти те, що відбувалося на екскурсії. Структуризація давала їм можливість передбачати хід подій і планувати свою поведінку.

Роль інклюзивного туризму полягає в розширенні життєвого середовища. Так, організовуючи туристичний похід «Козацькими шляхами Уманщини», ми намагались, щоб на життя особливих дітей відбувся оздоровчий вплив природного середовища і психофізичної активності на свіжому повітрі; підвищився їх життєвий потенціал, щоб вони придбали новий життєвий досвід, освоїли нові знання і уміння: плели віночки з трави і квітів, ліпили вареники, співали українські пісні, шукали «скарби» в болоті з різною живністю, виконували певні фізичні вправи, допомагали збирати хмиз, смажили сосиски, вчилися в'язати морські вузли та виконували багато інших завдань. Через організацію рухової активності туризм здійснює терапію і підтримує фізичне здоров'я. Під час походу відбулась зміна соціальної ситуації розвитку особливої дитини: кардинальна зміна обстановки, зміна та розширення кола спілкування; зміна соціальної ролі дитини (підвищенні рівня її соціалізації); підвищення її науково-пізнавальної активності; поліпшення здоров'я за рахунок активізації фізичної активності, ароматерапії від пахучих трав та квітів.

Інклюзивна туристична діяльність є важливим аспектом в соціалізації дітей з порушеннями в розвитку. У підході до прийомів і способів соціалізації дітей необхідні

нові моделі розвитку. З цією метою було здійснено екскурсію в с. Полянецьке «Лялькову хату». Діти мали можливість побути серед традиційного українського побуту, користувались українським начинням, виготовляли ляльки-мотанки, розписували пряники та грали в цікаві українські ігри.

Також було відвідано Уманський краєзнавчий музей та картинну галерею. Пізнання історії, культури, життя нашого народу несе в собі великий гуманітарний потенціал, збагачує особливу дитину, розширює кругозір, розвиває почуття прекрасного.

Інклюзивний туристично-краєзнавчий підхід розвиває здібності дітей з ООП до самостійності поведінки і вмінню правильно реагувати на постійно мінливі умови його існування. Один із шляхів вирішення цих завдань є взаємодія з природним матеріалом. Ми відвідали «Майстерню діда Тараса і Панаса» (м. Умань), де діти познайомились з таким природним матеріалом як глина, побачили як народжується глечик, мали можливість виліпити вироби з глини, стали справжніми гончарами. Свої вироби забрали додому. Отримали багато позитивних емоцій та подарунки.

У процесі спілкування діти з ООП змінюють власну поведінку, і навколишнє середовище формує більш цивілізоване і терпиме ставлення до здорових дітей і дітей з іншими особливостями розвитку, а також до тварин.

Наступною екскурсією була подорож до зоопарку у Ставищі. Діти побачили різних представників тваринного світу, птахів, умови їх проживання, почули характерні для певних тварин звуки.

На станції Юних натуралістів (Умань) мали можливість погладити, погодувати різних тваринок: черепах, кроликів, хом'ячків, морських свинок, папуг, отримати незабутні враження і досвід.

Розширення кола спілкування сприяє формуванню адекватних стійких комунікативних форм і виробляє системи соціальних орієнтирів і цінностей. Коли поїхали на батьківщину Т. Г. Шевченка у Моринці, підтвердили все те, що читали, вивчали в класі живими історичними фактами, доторкнулись до тогочасної архітектури, побуту. Життя маленького Тараса вималювалось як картинка. Така екскурсія надає можливість освоювати психолого-культурні види діяльності: естетика природи, архітектури, пам'яток культури, які сприяють балансуванню емоційних переживань особливих дітей.

Екскурсія до дендрологічного парку «Софіївка» носила активний характер, включаючи різноманітні розваги, які допомагали відволіктися від монотонності побуту і навчання.

Похід до оранжереї допоміг пізнати навколишній світ з його різними проявами та красою, дізнатися невідомі раніше природні явища, познайомитися з новими людьми. Красива природа, близькість водних просторів, наявність природних пам'яток, пам'яток культури сприяло позитивному психоемоційному настрою особливих дітей.

Таким чином, ми дійшли висновку, що інклюзивний туризм надає безмежні можливості для розвитку особистості як школярів з особливими освітніми потребами так і нормотипових учнів. Тому, в початковій школі обов'язково мають бути заплановані туристичні походи, екскурсії та різні пізнавальні заходи.

Серед питань, які потребують подальшої розробки: включення до виховної роботи інклюзивних класів арт-терапії, анімалтерапії, зокрема кінестерапії та рослинотерапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм»: вводиться в дію Постановою Верховної Ради України № 325/95-ВР від 15.09.95. *Відомості Верховної Ради*. 1995. № 31. Ст. 241.
2. Заславська А. В. Педагогическая направленность работы экскурсовода: особенности подготовки организаторов инклюзивного туризма. *Ученые записки Орловского государственного университета*. № 1(82), 2019. С. 249.
3. Науменко Л. Ю., Лепський В. В., Макаренко С. В. та ін. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів. *Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»*. 2015. № 2. С. 23–26.
4. Оришко С. П. Виховні можливості туристсько-краєзнавчої діяльності *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5532/1/виховні%20можливості%20туристсько-краєзнавчої%20діяльності.pdf>
5. Пацалюк І. І. Екскурсії як засіб формування та розширення знань про мистецтво. *Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство*. 2010. № 1. С. 178–183.
6. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 23 трав. 2017 р. № 2053. *Голос України*. 2017. № 123. С. 3.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro turyzm»: vvodytsia v diiu Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy № 325/95-VR vid 15.09.95. (1995). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, Issue 31, St241 [in Ukrainian].
2. Zaslavs'ka, A. V. (2019). Pedagogicheskaja napravlenost' raboty ekskursovoda: osobennosti podgotovki organizatorov inkljuzivnogo turizma. *Uchenye zapisi Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta*, Issue 1(82), 249 [in Russian].
3. Naumenko, L. Yu., Lepskyi, V. V., Makarenko, S. V. ta in. (2015). Inkljuzyvnyi turyzm yak vyd reabilitatsii: suchasni potreby invalidiv. *Visnyk VDNZU «Ukrainska medychna stomatolohichna akademiia»*, Issue 2, 23–26 [in Ukrainian].
4. Oryshko, S. P. Vykhovni mozhlyvosti turystsko-kraieznavchoi diialnosti. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5532/1/vykhovni%20mozhlyvosti%20turystsko-kraieznavchoi%20diialnosti.pdf> [in Ukrainian].
5. Patsaliuk, I. I. (2010). Ekskursii yak zasib formuvannia ta rozshyrennia znan pro mystetstvo. *Naukovi zapysky. Serii: Mystetstvoznnavstvo. Issue 1, 178–183* [in Ukrainian].
6. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro osvitu» shchodo osoblyvostei dostupu osib z osoblyvymy osvitynymy potrebamy do osvitynih posluh: Zakon Ukrainy vid 23 trav. 2017 r. № 2053. (2017). *Holos Ukrainy*, issue 123, 3 [in Ukrainian].